

NYHETSBREV 4:2001

(publicerat 2001-10-01)

Detta nyhetsbrev är så omfattande att det nästan är en liten uppsats. Men så var det ju inte vad som helst som hände den 11 september. Sedan dess har jag relativt noga följt debatten som utlösts av terrordåden. Och min omedelbara känsla blev: Vem kan bli klok på detta?

När jag sedan pratat med olika vänner och bekanta så har den känslan bekräftats. Många känner sig förvirrade och pendlar mellan ett slags urinstinkt att det skulle vara på sin plats med en rejäl hämnd, och farhågor för att en sådan hämnd bara kommer att göra allt värre. Att terrorismen kommer att bli en plåga som vi inte kan göra oss av med. Att rädslan för olika vansinnesdåd skall bli en nästan daglig följeslagare inte bara för amerikaner utan för alla medborgare i den välbeställda delen av världen.

Mitt i sådana farhågor drabbas en del av anklagande känslor mot USA. Varför har de i sin stormaktsarrogans provocerat fram detta? Men samtidigt känns det inte bra att tänka så heller. I synnerhet inte om man lyssnat på några av de djupt gripande mobilmeddelandena från dödsdömda personer som förklarar sin kärlek till dem som de förstår att de aldrig kommer att återse. Och det känns inte heller bra att se vanliga afghaner, som inte har ett dugg med terrorattackerna att göra, fly av rädsla för hämndattacker och därmed bli hänvisade till levnadsomständigheter som är än vedervärdigare än de som de lämnar.

Så vad skall man egentligen tro och tycka?

Jag har naturligtvis inte något enkelt svar på den frågan, och framför allt finns det mycket mer att säga än vad som ryms i ett i och för sig långt nyhetsbrev. Men det hindrar inte att jag har försökt skriva mig fram till en ur mitt perspektiv möjlig hållning till det inträffade. Det jag framförallt önskat åstadkomma är att bringa viss klarhet om huvudlinjerna i debatten samt försöka hitta ett perspektiv som trots alla hot och all ovisshet kan skänka åtminstone en gnutta hopp.

I. Rädsla, hat och kärlek – tankar om terrordåden i USA

Det är nästan som att terrorattackerna i USA är inledningen till domens dag. Då skall ju de onda skiljas från de goda. Och nu har tydligen det stora lackmустestet för avgörande av både den enskilda människans och enskilda staters godhet eller ondska konstruerats. Är ni för eller emot kriget mot terrorism?

Hur har vi kunnat hamna i en sådan valsituation?

Den som slog an tonen var förstås George Bush. I sin första kommentar till de vedervärdiga händelserna sa han att ”friheten attackerades i morse”. Och så förtydligade han genom att hävda att USA valts ut som mål för att det är som en fyrbåk för frihet och lika möjligheter för alla.

Särskilt denna sista kommentar är av central betydelse för det spår som etablissemangets analyser, tolkningar och retorik har kommit att följa. Bush

fastslår som ett obestridligt faktum att det är USA:s goda sidor som väckt terroristernas hat. Detta är i princip liktydigt med att säga att det handlar om ett påhopp på en helt oskyldig. Allt enligt tanken att någons goda sidor inte kan läggas vederbörande till last.

Men när detta nu ändå skett på det mest fruktansvärda sätt framstår det som ren logik att denna händelse är ett uttryck för bestialisk ondska. Och inte bara det. Ondskan ifråga beskrivs också som oförklarlig.

Tolkningsteorin bakom detta omdöme verkar vara att när ondskan är tillräckligt stor saknar den förklaring i motsats till uttryck för "småondska". Och i samma stund som ondskan bakom terroristattacker påstås vara oförklarlig bannlyses följaktligen olika försök att förstå och förklara.

Tolkningen av det inträffade blir att den absoluta och samtidigt oförklarliga ondskan har gjort ett besinningslöst och fullständigt omotiverat angrepp på den absoluta godheten.

Nästa tankeled blir då att om den absoluta och oförklarliga ondskan vill utplåna den absoluta godheten så finns inget annat att göra än att vända på steken. Den absoluta godheten måste med andra ord försvara sig. Och nu försvinner alla nyanser och gråtoner. Vitt står mot svart. Den som inte är med oss är emot oss, kungör Bush. För nu är det krig. Godhetens krig mot ondskan. Godhetens krig mot den internationella terrorismen.

USA som den absoluta godhetens fanbärare kräver uppslutning i detta krig, som inte är vilket krig som helst. Nej Bush kungör att vi skall "rid the world of evil", dvs. befria världen från ondska. Och vem kan ha något emot det utan att själv vara ond?

Dessutom betonar Bush att i detta krig är det fel att göra skillnad på dem som är mycket konkret och personligt inblandade i terroristaktiviteter och dem som lämnat stöd, t.ex. genom finansiering och upplåtande av faciliteter för utbildning etc. Detta öppnar omedelbart möjligheter för kriget mot terrorismen att övergå till ett krig mot stater som på olika sätt kan anses stödja eller har stött eller i varje fall inte motarbetat eller motarbetar sina terroristiskt sinnade medborgare.

Vad som kan komma att ske i detta påbjudna krig mot terrorismen är inte lätt att säga. Men retoriken ger förmodligen förningar. President Bush håller sig vanligtvis till en jordnära retorik: "Vi skall röka ut dem ur deras hålor, och få dem att börja springa" var den bild han målade upp innan han för sitt inre öga såg den gamla affischen: "Wanted, dead or alive".

Ingen amerikan eller vilda västernfilmtittare behöver då längre sväva i tvivelsmål om vad Texassheriffen Bush har i beredskap för Usama bin Ladin. Uppenbart vill han samla ett gäng rättskaffens världsmedborgare (stater) och rida ut för att fånga in skurken och hans anhang för att "bring them to justice". Varför inte några hängningar i solnedgången?

Denna sheriffretorik låter sig alltså bäst förenas med tanken på militära raider och tillslag mot de enskilda terroristernas tillhåll och träningsfaciliteter. En handlingslinje som ställer oerhörda krav på korrekta och aktuella uppgifter från underrättelsetjänsten. Och Bill Clinton har nyligen kungjort att han under sin tid som president övervägde denna handlingslinje, men övergav den p.g.a. bristande information från just underrättelsetjänsten.

Risken för misslyckande är alltså överhängande. Slag i luften är samtidigt inte något som upprättar förlorad prestige eller kan anföras som framgångar i godhetens kamp för att befria världen från ondska. Så därför är det förstås frestande att se vilket agerande som hör samman med det andra huvudspåret i retoriken, nämligen det som inte bara talar om krig mot terrorismen utan också söker och åberopar analogier i krigshistorien.

Bush nämnde t.ex. tidigt begreppet korståg, även om han senare slutat att använda detta begrepp och understrukt att USA inte har något otalt med islam. Men andra analogier har förekommit flitigt, och inte heller övergivits. Så ljuder alltså jämförelser med kampen mot Adolf Hitler och Saddam Hussein som retoriska trumpstötter. Och i sitt kongresstal nämnde Bush den kanske vanligaste analogin i sammanhanget, nämligen Pearl Harbor.

Kriget mot japanerna slutade som alla vet med atombomberna mot Hiroshima och Nagasaki. Och den fråga man kan ställa sig är förstås hur långt analogin mellan det pågående kriget mot terrorismen och kriget mot japanerna skall sträckas.

Själv tänker jag ungefär så här. Grundantagandet bakom kriget mot terrorismen uttryckt i föreställningen att vi skall befria världen från ondska är förstås att det faktiskt går att utrota ondskan, eller att det i varje fall är en fullt realistisk uppgift. Dessutom tar Bush och hans rådgivare och tillskyndare för givet att det går att hitta sätt att utrota ondskan som inte genererar ny ondska eller bara gör det i en utsträckning som är väsentligt lägre än utrotningstakten.

Detta antagande är inte oproblemiskt. Vilka empiriska belägg som skulle kunna åberopas är okänt för mig. Carl Bildt har i debatten hävdade att israelerna lyckades utrota den terrorism som bl.a. gjorde sig brutalt påmind vid olympiaden i München 1972. Men i ljuset av den nuvarande situationen i konflikten mellan israeler och palestinier är det väl högst tveksamt om detta exempel är särskilt lyckat.

En annan möjlig tanke är att påminna om att bara man reagerar tillräckligt kraftfullt så behöver man inte få några problem med att ens insatser föder ny terrorism. Och det är här som Pearl Harbor-analogin blir verkligt skrämmande. Inte skapade atombomberna mot Japan några amerikahatande terrorister och likadant var det med de fullständigt sönderbombade tyskarna.

Huruvida någon eller några med avsevärt inflytande i den amerikanska statsledningen driver en dylik ståndpunkt i de interna överläggningarna vet jag inte. Jag hoppas bara att så inte är fallet. Men att tankespåret har en lockelse i det allmänna medvetandet torde vara alldeles tydligt. Jag har i varje

fall sett personer – s.k. vanligt folk – som i intervjuer på CNN hävdade att ett antal länder omgående borde förvandlas till parkeringsplatser.

Innan jag för mina resonemang om retorik och tolkningsmönster vidare vill jag kort beröra det svenska etablissemang som ställt upp rätt mangrant på det apokalyptiska tankemönster som jag hittills försökt frilägga.

Tongivande är de två chefredaktörerna Hans Bergström på DN och Mats Johansson på SvD. Bergström som är väl bevandrad i politisk filosofi tar Karl Poppers analyser i *Det öppna samhället och dess fiender* till hjälp när han konstaterar att ”fram träder en kulturkamp mellan modernitet och tribalism, mellan å ena sidan det fria samhället och dess oro och val och å andra sidan längtan till den stillastående perfekta ordningen”.

Mats Johansson gör en liknande analys: ”Striden och dess orsaker gäller främst hur samhällen bör styras och konflikter lösas, valet av statsskick: demokrati eller diktatur.” Och dessutom kommer han i en svepande retorisk gest med lite tips om vilka som förr eller senare bör rökas ut ur sina hålor: ”Ofrihetens sympatisörer finns inte bara i diktaturerna utan också i demokratierna: jihads nätverk, men också hatgrupper till höger och vänster i Amerika, baskiska terrorister i Spanien, IRA:s revolvermän, serbiska folkmördare, rödbruna och rödsvarta i Sverige. En sak har de gemensamt, Amerikahatet och den hemliga glädjen över dådet i USA, i väntan på att svaret på terrordåden ska få stämningarna att svänga.”

Hans Bergström, som otvivelaktigt är den mest analytiske av dessa båda herrar, nöjer sig med att försöka visa ohållbarheten i antiamerikanismen, som enligt honom framträder i tre sätt att argumentera som jag ämnar ta upp lite senare i denna betraktelse. Först skall jag nämligen fullfölja mina försök att frilägga de retoriska mönster och tolkningsmönster som används i den uppkomna situationen. Och det jag då skall skjuta in mig på härnäst är just kritiken mot etablissemangets dominerande retorik och tolkning.

Helt i linje med den högstämda retoriken om godhetens krig mot ondskan kan man säga att kritikerna tycker att helgonförklaringen av USA gått för fort och endast kunnat ske genom att man bortser från väsentliga historiska fakta.

Inom den katolska kyrkan finns bestämda regler för helgonförklaring och naturligtvis är minutiöst noggrann granskning av det presumtiva helgonets vandel en viktig del av processen. I korthet går det till så att postulator causae (saksföraren) framlägger de vittnesmål och andra möjliga företeelser som anses stödja en kandidats helgonförklaring. Medan promotor fidei (trons försvarare) har till uppgift att undersöka och kritiskt granska framförda uppgifter.

Nu hör det till saken att promotor fidei också brukar kallas djävulens advokat. Och hans uppgift är inte som namnet kanske antyder att försena eller förhindra helgonförklaringen utan bara att se till att grunden för densamma är obestridliga fakta.

I kretsen av djävulens advokater, dvs. hårdgranskare av den empiriska grunden för USA:s helgonförklaring eller självupphöjelse till exponent för den absoluta godheten och dessutom "infinite justice", framträder namn som den australisk/brittiske författaren John Pilger och den brittiske journalisten Robert Fisk och svenska kollegor som Jan Guillou, Johan Ehrenberg och Göran Greider.

I det här sammanhanget nöjer jag mig med att i huvudsak återge några av John Pilgers ståndpunkter i en lång artikel i Aftonbladet. Han inleder den med orden "Vem kan egentligen bli förvånad om attackerna mot USA visar sig ha sitt ursprung i den islamiska världen". Och Pilger följer sedan upp sitt påstående med något som närmast liknar en katalog över skändligheter som han menar att USA ägnat sig åt eller stött.

Han påtalar t.ex. att c:a 200000 irakier dog "under och omedelbart efter den masslakt som kallas Gulfkriget." Och därefter har "åtminstone en miljon civila, hälften av dem barn, dött i Irak till följd av ett grymt embargo som genomdrivits av USA och Storbritannien."

Sammanfattningsvis konstaterar Pilger att terrorattackerna "inträffade efter en lång historia av svek mot de islamiska och arabiska folken: det ottomanska världets fall, grundandet av staten Israel, fyra arabisk-israeliska krig och 34 års brutal ockupation av en arabisk nation."

Men Pilger nöjer sig inte med detta utan konstaterar att det också finns "en vidare bakgrund till grymheterna i USA, som nästan gjorde en händelse av det här slaget oundviklig. Det handlar inte bara om vreden och missnöjet i Mellanöstern och Sydasien. Sedan det kalla kriget upphörde har USA och dess allierade, i första hand Storbritannien, utövat, demonstrerat och missbrukat sin rikedom och makt medan klyftorna mellan olika delar av mänskligheten som de och deras ombud upprätthåller vuxit som aldrig förr."

Och så räknar Pilger upp olika anklagelsepunkter mot den nuvarande världsordningen, som i stort sett omfattas av de olika aktörerna inom den s.k. antiglobaliseringsrörelsen. Därefter spär han på med lite exempel från det han kallar imperialismens historia: t.ex. Vietnamkriget, kuppen mot Chiles president Allende och krossandet av Nicaraguas sandinister.

När så anklagelseakten fullbordats ställer Pilger den för honom avgörande frågan: "Vad har detta att göra med tisdagens grymma dåd i USA?" Och han avslutar sin artikel med följande svar: "Om man reser runt hos den fattiga majoriteten av jordens befolkning så förstår man att kopplingen är stark. Människor är varken undergivna eller dumma. De ser att deras självständighet undergrävs, att deras jord och deras resurser och deras barns liv tas ifrån dem, och de riktar i allt högre grad sina anklagelser norrut: mot privilegiernas och plundringens stora enklaver.

Terror föder oundvikligen terror och mer fanatism. Men de förtryckta har varit tålmodiga; det är bara några år sedan som de fundamentalistiska islamiska grupperna, som är villiga att spränga sig själva till döds i Israel och USA, bildades, och först efter det att USA förbehållslöst avvisat hoppet om en

palestinsk stat och rättvisa för ett folk som drabbats hårt av imperialism. Vredens avlägsna röster hörs nu; det dagliga lidandet på fjärran brutaliserade platser har till sist hemsökt också USA.”

Dessa perspektiv och historiska realiteter åberopas i varierande utsträckning och betoning av alla som känner sig kallade att spela rollen av djävulens advokat. Så påminner t.ex. Jan Guillou med sin säkra känsla för det opassande om att ”USA är den stora massmördaren i vår tid. Enbart kriget mot Vietnam och de angränsande sydostasiatiska länderna krävde fyra miljoner liv. Utan en enda tyst minut i Sverige.”

Och han avslutar sin krönika betitlad ”Vi blev tvångskommenderade att bli amerikaner” med orden: ”Försvar för terrorism? Naturligtvis inte. Mitt modesta förslag är bara att vi skall se på amerikansk terrorkrigföring med samma moraliska glasögon som muslimsk terrorism.”

I gruppen djävulens advokater finns också personer som utifrån psykologisk, socialpsykologisk och sociologisk insikt bryter mot det av etablissemangen utfärdade förbudet att försöka förstå och förklara hur terrorism uppkommer, växer och utvecklas. Man kan uttrycka sig enkelt och rakt på sak som Johan Ehrenberg: ”Terror föds i situationer där den mäktiges vapen är att ignorera varje försök till folklig protest, terror föds ur nederlag, den livnär av desperation. Terrorism kan bara bekämpas genom att konflikterna som skapade hatet löses.”

Eller man kan som Göran Rosenberg uttrycka sig lite mera försiktigt, men samtidigt mera sofistikerat. I en mycket insiktsfull krönika i DN hävdar han att ”apokalyptiska tankevärldar uppstår naturligtvis inte av sig själva. Folk vaknar inte bara upp en vacker morgon (i synnerhet inte en vacker morgon) och vill förgöra världen. Apokalyptiska tankevärldar blir möjliga när den värld som existerar uppfattas sakna existensberättigande. Apokalyptiska tankevärldar blir möjliga i utanförskap, förnedring och förtvivlan. Apokalyptiska tankevärldar blir möjliga i kölvattnet av extrema sociala och politiska rubbningar. Apokalyptiska tankevärldar blir möjliga när ett djupt främlingskap inför den värld som finns kopplas till en religiös övertygelse om att Gud har en ny värld i beredskap – på ruinerna av den gamla”

Och Rosenberg drar sedan följande slutsats: ”Föreställningen att ’helig’ terror kan bekämpas med militärt krig mot de stater och samhällen som föder och beskyddar den är därmed illusorisk. I sista hand kan en tankevärld bara bekämpas med en annan. I den mån vår egen västliga, globalt dominerande tankevärld, på gott och ont formad och symboliserad av USA, föder växande, och potentiellt destruktiva, känslor av frustration och främlingskap, finns det goda skäl att självkritiskt granska också den.”

Men just detta att granska ”vår egen västliga, globalt dominerande tankevärld, på gott och ont formad och symboliserad av USA” är inte etablissemangets nuvarande melodi.

Mats Johansson ser rätt, paradoxalt nog, bara saken kommer på tal, och Hans Bergström har som jag tidigare nämnt gjort sitt yttersta för att i sina ledare

vederlägga alla försök att förstå och förklara terrorismens ursprung. Han ser i själva verket som jag redan nämnt dessa försök som en antiamerikanism som förekommer i tre huvudvarianter.

Den första varianten kallar han ”lika för lika-argumentet”, dvs. att ”Amerika fick vad det förtjänade av terror, eftersom Amerika självt har bedrivit terror.”

Enligt Bergström är detta sätt att resonera ”ett urgammalt argument från dem som vill sudda ut skillnaden mellan demokrati och diktatur”. Och syftet med argumentet är ”att med sofismer göra skillnaden otydlig mellan det öppna samhället (...) och det slutna”. Dessutom menar Bergström att ”lika för lika-argumentet bygger på en felaktig verklighetsbeskrivning när det gäller orsakerna till fattigdom och desperation i världen. Usla livsvillkor är i allt väsentligt numera en följd av inhemska förhållanden i de länder och regioner som det handlar om.” Lite mera brutalt uttryckt kan man väl säga att Hans Bergström menar ”Skyll inte på USA, skyll på er själva.”

Den andra varianten kallar han det sociologiska argumentet. Och han verkar mena att de som står bakom detta argument anser att man inte skall vidta åtgärder mot missförhållanden av typ terrorism med mindre än att man tillfullo förstår och genom sina åtgärder också ”utraderar de djupa sociologiska ’orsakerna’ till brott, kaos, kravaller, dödshot och terror”.

Bergström betonar likväl att det inte är något fel att försöka förstå djupa sammanhang, utan ”felet uppstår när man låter långa led av ’orsaker’ förklara allt, ursäkt för mycket och motivera passivitet inför det onda”. Och hans huvudpoäng blir att ”fanatiska ledare med fundamentalistiska föreställningar är farliga, och måste stoppas, oavsett vilken livsväg som fört dem dit”. Och därför kanske man kan säga att Hans Bergströms ståndpunkt kan sammanfattas med orden ”gärna förståelse, men först en rejäl snyting”.

Den tredje varianten av antiamerikanism kallar Bergström den etnocentriska paradoxen. Och han tydliggör vad han menar genom att påtala att Usama bin Ladin är en religiös fundamentalist och extremist som ”företräder en närmast medeltida önskan att upprätta en Gudsstat i Allahs namn.” Och den intressanta frågan blir då enligt Bergström ”hur skulle de som nu visar sådan förståelse för krafterna bakom terrorattackerna reagera i förhållande till motsvarande religiösa fanatiker i vårt eget land? Säg en kristen sekt, fullkomligt mot demokrati, tolerans och det moderna pluralistiska samhället, med fanatisk övertygelse att bara män ska styra och att kvinnor ska gömmas undan, med ambitionen att skapa en hårt reglerad Gudsstat, med medlemmar beredda till vanvettsdåd därför att de räknar med att då få komma till himmelriket, inriktad på massmord. Skulle upplysta människor, och vänstern, visa sympati med eller förståelse för en sådan framväxande kraft i vårt eget samhälle?”

Övertygad om kraften i sitt argument konstaterar Bergström att det inte håller att buga ”respektfullt för en farsot hos andra som man skulle kraftfullt bekämpa hos oss själva.”

För min egen del tycker jag att Bergströms argument är relativt goda, men jag har några centrala invändningar.

Det är säkert så att alla orsaker till fattigdom och elände inte kan restlöst reduceras till USA:s och västvärldens inflytande, utan att en hel del också är en hemkockt brygd. Men frågan är hur relevant den observationen är i sammanhanget. Missnöje, desperation och hat genereras inte i första hand av fakta utan av tolkningar och bedömningar av fakta. Och om lokala makthavare på tankens område kan hjälpa de missnöjda att rikta sitt hat mot USA så sker ju detta även om en på området kunnig person som Hans Bergström anser sig veta att den sakliga grunden för denna hatprojektion inte är alls så välunderbyggd som de hatande tror.

Det jag försöker säga är bara att det som styr människan som handlande subjekt inte i första hand är fakta, utan en tro att vissa förhållanden är faktiska. Dessa båda realiteter sammanfaller i den bästa av världar, men gör de inte det så är det tron som gäller. För oss människor är det alltså viktigare hur vi tror att det är, än hur det faktiskt är.

I detta sammanhang bör nog också, som ett slags parentes, Lennart Berntssons (universitetslektor vid Roskilde universitet) bidrag till debatten nämnas. Han framträder nämligen som en frände till Hans Bergström, om än rätt aggressiv och starkt kategorisk, när han med emfas hävdar i en artikel i SvD att terrorism inte har sin rot ”i fattigdom eller diskriminering – de vansinniga dåden gror i stället ur vansinniga idéer. Det är inte frustration över orättvisa förhållanden som göder terrorismen, utan extrema uppfattningar och rörelser.”

Och han exemplifierar vad han menar på följande sätt: ”År efter år har dessa rörelser spridit budskapet att det amerikanska samhället i synnerhet och det västliga i allmänhet överallt är upphov till förtryck och exploatering, att det utgör ett hot mot den islamiska kulturens överlevnad och det palestinska folkets rättmätiga kamp, att det genom frihandel och investeringar förhindrar utveckling och framsteg, att det varje år dömer hundratusentals barn till svält och undergång, att det förnekar miljoner aids sjuka i tredje världen mediciner, att det genom Världsbanken och IMF håller nere de fattigaste länderna i räntefällor och skuldsättning och att det saboterar försöken att undvika en global miljökatastrof.”

Berntsson levererar sedan följande omdöme: ”Det är dessa fullständigt förvridna föreställningar som föder illviljan och hatet bland rörelsernas aktivister och anhängare och som när övertygelsen att våld är ett berättigat medel också mot oskyldiga civila. Det är dessa idéer och dessa exalterade känslotillstånd som är terrorismens bakgrund och förklaring, inte några sociala, ekonomiska eller politiska förhållanden.”

Detta är ord och inga visor. Berntsson är alltså en extrem idealist som verkar tro att idéers framgång inte har det allra minsta att göra med sociala, ekonomiska och politiska förhållanden. Ett förbryllande för att inte säga befängt påstående för att komma från en förmodligen bildad man. För min egen del är det emellertid uppenbart att försäljningen av syndabooksutpekande idéer gynnas i hög grad av

missnöje. Idéernas hela attraktivitet bygger ju på att de förklarar ett existerande missnöje och ger detta ett objekt att inriktas mot. Detta upplevs subjektivt som ett slags rening och om denna hatprojicerande rening dessutom knyts till ett hopp om att missförhållandena kan förbättras på det ena eller andra sättet om man ger syndabocken den behandling som han tigt om så blir förstås idéerna ifråga ännu attraktivare för de missnöjda.

Men sedan är det ju en annan fråga hur idéerna förhåller sig till sanningen om den situation som de är avsedda att förklara. Och här är Berntsson helt säker på sin sak. Med vämjelse konstaterar han att ”återigen framträder gråterskorna – en Björn Kumm, en Nordal Åkerman, en Per Gahrton – och låter meddela att militär bestraffning inget nyttar, att vedergällning gör oss själva till terrorister, att bara sociala reformer kan göra världen säkrare.”

För Berntsson finns det bara en sak som gäller, och det är att ”terrorns agenter och infrastruktur måste krossas” som det heter i rubriken till hans artikel.

Men den fråga jag ställer mig är förstås att om det skulle vara så som Lennart Berntsson och Hans Bergström tror att föreställningarna om USA:s och västvärldens skuld till hatgenererande missförhållanden är felaktiga eller åtminstone grovt överdrivna, vilken verkan kan då bomber mot terrorister och andra brutaliteter få på dem som fått hela situationen om bakfoten. Skulle de verkligen uppfatta detta som ”kraftfulla” argument och ta sitt förnuft till fånga och förstå att USA precis som Bush säger står för frihet och lika möjligheter för alla?

Jag anser detta vara föga troligt. Men jag har för den skull inte uppfattningen att inget skall göras i den uppkomna situationen, dvs. jag anser i motsats till Bergström att det inte alls behöver vara så att en sofistikerad förståelse för att hat kan genereras av religiösa eller andra tolkningar av sociala, ekonomiska och politiska missförhållanden måste höra samman med en defaitistisk hållning när det gäller möjligheterna till konstruktiv handling. (Frågan om vad som bör göras återkommer jag till mot slutet av detta nyhetsbrev.)

Däremot tycker jag att Bergströms tredje argument är bra, även om det väl är osäkert hur många det drabbar. Men oavsett detta är det viktigt att se att även om terrorismen skulle till stor del ha sin sociala, ekonomiska och politiska grund i USA:s och västvärldens inflytande så finns det faktiskt ingen som helst anledning att för ett ögonblick sväva på målet när det gäller att rikta kritik mot den ideologi som åtminstone de aktuella terroristerna tycks förespråka.

På det här stadiet i min framställning ämnar jag nu för ett ögonblick spela ”påve” och ”förkunna” min uppfattning om vad jag tycker om försöken till helgonförklaring av USA, inklusive Hans Bergströms och Lennart Berntssons sätt att bemöta argumenten från de djävulens advokater som har framträtt i debatten.

Jag finner då att helgonförklaringen saknar grund. USA och västvärlden är inte representanter för den absoluta godheten i kampen mot en terrorism som representerar en likaledes absolut och dessutom oförklarlig ondska. Tolkningen

av det inträffade som att det absolut goda nu står inför det absolut onda i en apokalyptisk formering av stridskrafter där varje enskild människa och varje enskild stat kan avgöra sin egen hemvist genom att svara på frågan ”är jag eller vi för eller mot kriget mot terrorism?” är en bokstavligen livsfarlig illusion.

Och jag bävar inför möjligheten att vi människor inte skall vara kloka nog att inse att om vi skrider till handling styrda av denna illusion så riskerar vi att katalysera processer som kommer att få, som John Kennedy en gång uttryckte saken, ”de levande att avundas de döda”.

I resten av min framställning skall jag därför försöka klargöra min syn på den uppkomna situationen.

Till en början skall jag skjuta in mig på det djupt mänskliga reaktionsmönster som gör oss människor benägna att acceptera tolkningen att nu gäller det att vara för eller mot kriget mot terrorismen. Att vi skall bortse från nyanser och komplikationer och reducera hela situationen till en fråga om gott eller ont. ”Utrotta dom djävlarne” blir det gemensamma stridsropet på båda sidorna av den av illusioner och missbedömningar uppdragna stridslinjen.

Det reaktionsmönster som jag syftar på berör hjärtpunkten i människans existentiella predikament. Det har med synen på kärlek att göra. Vad är kärlek och hur långt sträcker sig dess makt. Lever vi människor i en värld där kärleken kan få sista ordet om vi själva vill, eller är tillvaron sådan att rädslan, vreden, hämnden och hatet är starkast.

Detta är den stora frågan för oss människor. Vi skyggar för den. Och i vår sekulariserade tid försöker vi också prata bort den. Men det är en av de där frågorna som vi inte kommer undan. Vi svarar kanske inte genom att formulera ett livsfilosofiskt manifest, men vi svarar genom hur vi lever våra liv. Varje dag erbjuder ständiga val mellan rädslan (och dess kompanjoner misstänksamhet, baktaleri, lögn, vrede, hat osv.) och kärlek (i form av tillit, förtroende, omsorg och en djup förvisning om att det alltid finns goda gemensamma lösningar på gemensamma problem).

Det är inte lätt för oss människor att gå kärlekens väg. Men det leder långt, mycket långt. Och det ämnet får jag kanske återkomma till någon gång. Nu ämnar jag fördjupa mig i hur vi vanliga människor gör när vi förvandlar oss själva till rädslostyrda hatproducenter i stället för att träda fram som lysande och magnetiska exponenter för kärlek.

Snubbeltråden som utlöser det hela är en perception, en varseblivning av en omständighet som vi ogillar. Men inte bara det, vi gör oftast den ryggmärgsartade bedömningen att vi inte har någon skuld till den uppkomna situationen. Konstruktivt hanterad skuld betyder att en känsla av ansvar väcks, men vi människor skyr oftast både skuld och ansvar.

Skulden känns besudlande och därför vägrar de flesta av oss att ta på sig skuld och förvandla den till positivt ansvar. Vi skjuter i stället skulden ifrån oss på andra. Det var inte mitt fel, det drabbade en oskyldig. Men någon måste ju vara

skyldig, för annars känner jag mig jagad av den skuld jag kunde ha tagit på mig själv. Så därför behövs för den egna känslan av inre frid och renhet en syndabock. Vi behöver peka finger och säga: där ligger skulden. Jag är skuldfri, men det kan man minsann inte säga om den eller den eller dom. Dessa vedervärdiga människor som åsamkat mig detta.

Men lugnet och friden som infinner sig i samband med utpekandet av en syndabock är ytterst kortvarigt. Eftersom skuldprojektion inte är med sanningen överensstämmande börjar det koka i det inre av kvarvarande känslor av skuld. Det känns som att det behövs något mer. Jag har varit ett offer för den där vedervärdiga personen, och ett offer behöver upprättelse.

Skuldprojektion leder alltså till att projiceraren känner sig som ett offer, och offermentaliteten är mycket plågsam. Offret känner sig förpliktat att hata förövaren eller förtryckaren eller vilket begrepp som nu är det riktiga att använda. Offret ser ju sig självt som oskyldigt och uppfattar därför hatet som berättigat. Men hat är ett svårhanterat psykiskt gift.

Så länge offret känner sig som offer pågår en aldrig sinande produktion av hat. Och behovet att projicera detta hat finns hela tiden. Om den gamla syndabocken inte räcker eller rent av inte längre finns måste nya sökas i en oändlig jakt på inre frid. En inre frid som tros ligga i den upprättelse som fantiserar bli följden av en oftast med skenbart vackra ord beskriven hämnd. Och på detta sätt kommer alltså offret att söka frid och upprättelse genom att förvandla sig självt till förövare.

Illusionen om det berättigade hatet leder till en makaber dans där det förment oskyldiga offret låter sig förvandlas till förövare, rättvisans och skuldfrihetens ädle förövare, för att sedan på nytt hamna i fokus för den f.d. förövarens och numera offrets sökande av den rättvisa hämnden för det som uppfattas inte som ett rimligt ”tack för senast” utan som ett helt orättmätigt påhopp. Offer och förövare binds alltså samman i hat, eller rättare sagt i sin oförmåga att se det egna ansvaret för vad som inträffat och för utstakandet av en konstruktiv väg mot framtiden.

Dessa psykiska cykler av vägran att acceptera skuld och ansvar och i stället projicera det på en syndabock, vilket i sin tur väcker känslan av att vara ett offer, och därmed startar sökandet efter upprättelse genom hämnd, dvs. genom att offret självt blir förövare upprepas i det oändliga om inte kärlekens kraft bryter in.

Men innan jag går in lite mera på kärlekens kraft i sammanhanget måste jag fördjupa mig en smula i hur vi enskilda vardagliga hatproducerande människor bidrar till att göda hatiska ideologier och själva gör oss till tjänare av dessa ideologier.

Mekanismen är ganska enkel. Att som enskild människa gå omkring i sitt offermedvetande och mola med sin i realiteten hatiska längtan efter upprättelse genom hämnd genererar en diffus känsla av skuld. Och detta är alltså en annan skuld än den som projiceras på förövaren, och som förväntas bli upphävd genom

hämd. Det är ett slags metaskuld genererad av det faktum att jakten på upprättelse genom hämd är en illusion.

Men så länge offret inte berörs av kärleken och vaknar upp från sin onda dröm söker det skenbefrielse från denna sin metaskuld. Och här spelar olika ideologier en central roll. Ideologier som med åberopande av en eller annan auktoritet – stundom Gud Fader själv även om det kan duga med mindre potentater – kan förklara att den lilla människans hatiska längtan efter upprättelse genom hämd i själva verket är ett uttryck för sanning, rättvisa och godhet.

Och detta budskap känns förstås befriande. En auktoritet bekräftar att mitt hat verkligen är berättigat. Och vi små människor söker därför girigt stöd från olika ideologier för vårt sjaskiga vardagshat om det så bara skulle gälla höga skatter. Vi vill känna att vi har rätten på vår sida i vår dagliga produktion av indignation och hat.

Dessa ideologier håller inte bara kvar sina tillskyndare i deras offermedvetande utan stärker och förvärrar bundenheten till illusionen om det berättigade hatet genom att skänka en air av storhet åt något som är sjaskigt, lågt och grått. Och vid de tillfällen när det av en eller annan ideologi stimulerade enskilda genererandet och ackumulerandet av hatenergi nått den samlade nivå som leder till urladdning via ombud får världen skåda att det till synes oförargliga vardagshatet kan kulminera i storskalig destruktivitet.

Detta är ett memento för alla oss ”småhatare”. Även på hatets område gäller talesättet ”många bäckar små...”

Men vad är detta kanske någon utbrister. Menar karln att det inte finns något berättigat hat? Säger han indirekt att de nyligen begångna dåden inte bör väcka hat. Det är kanske en vacker tanke. Men den är fullständigt orealistisk. Det är klart att alla normala människor som berörts personligen eller bara i media bevittnat dessa vedervärdigheter känner stark vrede och starkt hat. Allt annat är hyckleri.

Mot denna tänkta invändning vill jag bara understryka att jag inte alls underskattar människans benägenhet att känna vrede och hat eller förmenar henne rätten att välja denna reaktion. Det enda jag har försökt göra är att visa på hatets mekanismer. Att föreställningen att det finns ett berättigat hat leder till oändliga komplikationer där offer och förövare byter position i en destruktiv karusell intill dess att kärlekens krafter tar över och bryter förloppet.

Politiska exempel på dylika hatstyrda processer är inte få på vår jord. Jag behöver säkert bara påminna om t.ex. Nordirland och Baskien. För att inte nämna den tydligaste av dem alla, konflikten mellan israeler och palestinier.

Parterna i denna konflikt har inga svårigheter att övertyga sig själva om att deras hat är berättigat. Och det skulle måhända vara intressant att göra en global undersökning av hur många människor på vår jord som tagit ställning för den ena eller andra partens rätt att i sitt berättigade hats namn få den andra parten att ”krypa till korset”, dvs. bekänna sin skuld till den andres oskyldiga lidande.

Min poäng är bara att det inte spelar någon roll hur rätt de berättigade hatarna anser sig ha i sak. Hatets väg leder inte till en lösning på problemen. Detta är ett påstående som närmaste är av naturlagskaraktär. Det finns inga undantag. Och därför brukar jag säga att nyckeln till att bryta illusionen om det berättigade hatet, och att därmed ta sig ur det moras av problem som genereras av handlingar motiverade av denna illusion, är att förlåta det oförlåtliga.

Detta är också en bra definition på kärlek. Verklig kärlek kan förlåta det oförlåtliga. Något som kanske för en normalt funtad människa framstår som djupt motbjudande. Men faktum kvarstår att det som bryter hatspiralen är förlåtelse av sådant som upplevts som oförlåtligt. Offret söker ju upprättelse genom hatgenererad hämnd, men resultatet blir inte upprättelse utan fortsatta och oftast förvärrade svårigheter. Förlåtelsen utvecklad till försoning upprättar både förövare och offer. Båda blir fria att skapa en bättre framtid.

Med dessa analyser av rädsla, skuld och hat, offer och förövare samt kärlekens befriande makt som grund kan jag konstatera att det terroristerna har gjort med sitt dåd är att ”inbjuda” till en utomordentligt skrämmande hatspiral, där målet verkar vara att rädslan, vanvettet, hatet och hämndlystnaden skall kulminera i en apokalyptisk brand som renar världen från ondska. Och de som inbjuder till detta vanvett har sin bild av vad som är ondska, och kalibrerar sin attack så att de tror sig ha anledning att hoppas på det rätta gensvaret. Och det är självklart att de som genom terrorattacken får den projicerade bilden av ondska på sig skall anta utmaningen, dvs. resa sig upp som en man och förblindade av hat rikta en vildsint och oprecis motattack mot inte bara terroristerna och deras sympatisörer utan även mot vanliga muslimer så att känslan hos dem blir ”men vad i helvete tar dom sig till. Detta kan inte ske ostraffat. Död åt dessa vedervärdiga kristna och judiska missdådare. Allah kommer att ge oss segern i godhetens och rättvisans namn.”

Det som skrämmer mig i den här situationen är förstås att den amerikanska retoriken hittills passar terroristernas syften som hand i handske. Det handlar om godheten mot ondskan, dvs. en spegelvändning av terroristernas bild av situationen. Därför tvingas jag konstatera att på retorikens nivå har USA och dess allierade accepterat terroristernas ”inbjudan” till en vanvettig hatspiral.

Det glädjande i situationen är dock att inga handlingar ännu (i skrivande stund) begåtts som visar att accepterandet av inbjudan också gäller just handling.

Så därför finns inget viktigare i dagens läge än att politiker, opinionsbildare och vanliga människor slutar att tala om krig. Det inträffade har inte med krig att göra. Men det kan få det om vi är tillräckligt enfaldiga, eller tillräckligt imponerade av vår egen förmåga att hata.

Vägen ur denna retoriska återvändsgränd är klar och tydlig. Betrakta det inträffade som en kriminell handling. Spåra upp de skyldiga och tillämpa lämpliga lagrum i nationell och internationell lag. Det som behövs är alltså inte utdelande av militära råsopar utan riktade och av underrättelsetjänsten

välunderbyggda tillslag enligt polisiär logik, men med nödvändig militär uppbackning med tanke på uppdragets eller uppdragens svårighetsgrad.

Men hur viktigt detta ändrade språkbruk med tillhörande förändrad tolkning av situationen och hur den bör hanteras rent konkret än är, så återstår den svåraste prövningen för USA och dess allierade. Det är faktiskt en sak att tacka nej till terroristernas ”inbjudan” att omedelbart agera så att möjligheterna blir stora för att situationen på lite sikt kan urarta till en kamp mellan civilisationer eller rättare sagt mellan religioner. Men det finns en annan och försåtligare sida av terroristernas ”inbjudan”. De berörda statsledningarna är kanske kloka nog att inte satsa på att agera enligt sin egen apokalyptiska retorik utan i stället följa något slags polisiär strategi, men de kanske inte förstår hur de skall hantera den rädsla som terrordåden väckt.

Alla vet ju hur misstron och misstänksamheten sprids för närvarande. En nagelfil i händerna på en terrorist kan betyda ett nytt massmord. Paranoida fantasier kokar i många hjärnor, inte bara hos dem som är satta att försöka minska sannolikheten för nya terrordåd. Och media (i synnerhet amerikanska) bidrar naturligtvis till att underblåsa stämningar om hotande ond bråd död som måhända kan undvikas om vaksamheten och kompetensen är tillräckligt stor hos vederbörliga myndigheter.

Men alla som gjort sig besväret att tänka över saken inser att om vi styrda av rädsla för terrordåd skall genom olika typer av kontroller få grepp över alla sådana risker så kommer vår vardagliga tillvaro att bli fullständigt outhärdlig.

Drömmen om att vi genom säkerhetsrutiner och kontroller i alla möjliga och omöjliga sammanhang – gränserna sätts av vår egen paranoida fantasi – skall kunna eliminera alla risker för terrorism enligt Bush proklamation att vi skall ”rid the world of evil” är med andra ord en illusion. Den enda säkra konsekvensen kommer att bli att rädslan kommer att hålla oss i ett järngrepp.

Och denna rädsla kommer också att uttryckas som en allt hårdare press mot dem som arbetar med en kanske till en början tämligen väl internationellt förankrad, måttfull och långsiktig polisiär strategi för att utrota terrorismen. En press som handlar om resultat. Att leva i rädsla är inte trevligt, och alla rädda människor kommer därför att ställa allt aggressivare krav på att det anticimexliknande uträkningsprojektet skall kunna avslutas snabbt och framgångsrikt så att alla med en suck av lättnad kan återgå till det normala.

Och skulle, trots relativ framgång i dessa strävanden att utrota terrorismen, nya enskilda terrordåd påminna om att den ”slutliga lösningen” ännu inte är uppnådd och samtidigt självfallet starkt öka rädslan så bjuder den politiska logiken att det till sist kan bli nödvändigt att försöka ta till de verkligt hårda tag som den USA-ledda koalitionen kanske initialt är klok nog att trots sin retorik avstå från.

Det jag försöker säga är att det finns stora risker för att hanteringen av den rädsla som terrordådet väckt kan spela terroristerna i händerna på lite sikt även om den tämligen snabba, brutala, oprecisa och starkt hatstyrda hämndattacken skulle utebli. Att försöka utplåna den rädslologenererande terrorismen enbart med medel

som söker sin drivkraft i rädsla, hat och kontroll kan enligt mitt sätt att tänka aldrig nå fullständig framgång. Det blir ohjälpligt som att driva ut djävulen med Belsebub.

Jag ser alltså stora risker för att även ett måttfullt första gensvar på terrordåden och en fortsättning mera enligt polisiär än militär logik kan leda steg för steg i riktning mot det den skarpt kritiserade Samuel Huntington kallar civilisationernas kamp. Men som i själva verket skulle visa sig vara ett religionskrig.

Min förhoppning är dock att allt eftersom den inledande chocken klingar av så skall måttfulla och långsiktigt tänkande personer kunna öva inflytande på opinionen och dessutom påverka det globala samfundets gensvar på det inträffade så att vi kan styra bort från de djupt skrämmande hot och risker som finns i situationen.

Det finns glädjande nog redan sådana tendenser i svensk debatt. Det kanske främsta exemplet är ett av 36 professorer och doktorer underskrivet manifest mot terrorism som publicerades i DN 21 september.

Detta manifest presenterar ett åtgärdsprogram i fyra punkter.

1. Ställ förövarna inför rätta.
2. Undvik att tala om konflikten i termer av civilisationernas kamp.
3. Motverka den politiska maktlösheten och selektiv rättskipning.
4. Vidta åtgärder mot fattigdomen och orättvisorna i världen.

Och manifestet avslutas med följande sammanfattande maning som en vägvisare mot en bättre framtid:

”Stöd insatser världen över för att fånga terroristerna och de som stöttar dem, men ge inget carte blanche för olika former av vedergällning som till exempel urskillningslösa bombningar. Skapa en så bred allians som möjligt i jakten på förövarna, och vidta samtidigt åtgärder för att lösa Palestinakonflikten. Representera inte konflikten i termer av de onda mot de goda, ”vi” mot ”de andra”. Tillämpa samma rättvisprinciper när det gäller palestinier, libaneser, colombianer, rwandier och afghaner som när det gäller nordamerikaner. Ta nya krafttag mot fattigdomen i världen. Politik är att vilja. Möjligheterna finns.”

Jag delar i stort sett dessa uppfattningar, men menar att en viktig dimension saknas i de analyser som lett fram till dessa utmärkta rekommendationer.

Jag har tidigare beskrivit terrordåden som en inbjudan till ”en hatspiral där målet verkar vara att rädslan, vanvettet, hatet och hämndlystnaden skall kulminera i en apokalyptisk brand som renar världen från ondska.” Och jag har relativt ingående försökt visa att avvisandet av denna inbjudan knappast kommer att bli framgångsrikt om vi väljer samma drivkraft för våra motmedel som terroristerna använde i sina dåd, dvs. hatet. Vägen till triumf i den pågående kampen är inte att se den som en tävling om vem som är brutalast och smartast av två hatare. Nej kärlekens makt måste komma in.

Detta kan kanske för ett modernt och sekulariserat öra låta som rent struntprat. Men låt mig försöka förklara.

För det första måste en sak vara alldeles klar: valet mellan hat och kärlek skär till existensens kärnpunkt. Det handlar bara på ytan om intellektuella överväganden. Valet berör existensens absoluta grundvillkor och sker i de dimensioner av tillvaron och medvetandet där religionen härskar.

Därför finns enligt mitt synsätt lösningen på den uppkomna situationen inom religionens domäner. För det är inom dessa domäner som den verkliga makten över valet mellan kärlek och hat finns.

Därför menar jag att den uppkomna situationen kräver ett kraftfullt ekumeniskt gensvar där ansvarsfulla och framsynta representanter för världens stora religioner samlas för att starta en process vars syfte är att tydliggöra och väsentligt stärka de krafter inom varje religion som står för kärlekens inkluderande och framåtsyftande budskap.

I den svenska debatten har jag bara sett en artikel som något berör denna problematik. Den är publicerad i Svenska Dagbladet 28 september och är skriven av Ulf Himmelstrand.

Dess huvudslutsats är att det inte är ”militära insatser, som drabbar civila liv, och som ger bränsle åt fortsatta ’heliga krig’, som här krävs. Ett muselmanskt jihad kan inte stoppas med ett militärt rustat kristet korståg.” Och Himmelstrand betonar sedan det nödvändiga i kraftfull kamp mot fattigdomen i världen samt kamp mot den religiösa fanatismen. En kamp ”som kräver en samverkan mellan ledarna för världens största religioner – kristendomen, islam och judendomen – och måste ut i kyrkor, koranskolor, moskéer och synagogor. Enskilda nationers och hela världens religiösa ledare måste mobiliseras i en gemensam aktion mot religiöst föreskrivet och motiverat våld.”

Men det är en sak att vara mot våld, och en annan att förstå vad som skapar våld. Så med all respekt för Himmelstrands synpunkter menar jag att religionernas ansvar och roll går längre än så.

Det inträffade är faktiskt en formidabel utmaning för dem att bryta sig ur sina ofta självtillräckliga och självöverskattande teologiskt konstruerade begränsningar och i ett jämlikt möte med varandra ta fasta på och förstärka det som förenar, dvs. visionen om kärlekens befriande makt.

Detta är naturligtvis ingen enkel sak för religioner som cementerats i traditionell tro på sin egen överlägsenhet gentemot andra religioner. Men i samma mån som de teologiska tankeformernas skrankor skulle kunna raseras öppnar sig möjligheten av en mäktig försoning mellan religiösa traditioner. En försoning som skulle effektivt kunna underminera den starkaste källan till hat på vår jord, nämligen det hat som växer när religiösa traditioner hotar varandra.

De olika religionerna är ju olika kulturellt bundna sätt att hantera den mäktiga ångest för existentiell utplåning som varje människa lider av medvetet eller omedvetet, och länka in den i ett hopp om godhet, kärlek och evigt liv. Och när sådana traditioner hotas frigörs svårhanterlig rädsla som t.ex. kan leda till aggressiv fundamentalism.

Många moderna sekulariserade västerländska människor har bilden av sig själva att de lämnat den här typen av frågeställningar bakom sig. Att det moderna projektet och dess upplysning visat att religionen svarar mot primitiva behov som klingar av i samma mån som det rationella tänkandet och vetenskapen får sitt rättmätiga genomslag i den mänskliga föreställningsvärlden.

Men föreställningen att den moderna, rationellt och vetenskapligt tänkande och sekulariserade människan frigjort sig från religionen är en grov illusion. Den moderna människan är bara frigjord från religionen på ett ytligt plan. Människan kan i realiteten lika lite frigöra sig från religionen som hon kan frigöra sig från sin existens.

Religionen har både med tillvarons natur och människans existentiella predikament att göra. Därför är och förblir religionen människans eviga följeslagare. Människan upphör aldrig och kommer aldrig att upphöra att tro. Tillvaron är sådan att valet inte finns även om man som enskild människa kan suggerera sig att tro att man inte tror.

Det verkliga förhållandet har väl beskrivits av Max Scheler, en tysk kunskapsociolog, som menar att ”denna lag gäller: varje begränsad ande tror antingen på Gud eller avgudar.”

Som jag ser det är det s.k. moderna projektet trots sina uttalade antireligiösa eller åtminstone agnostiska anspråk följaktligen också ett ”trosprojekt”. I några av mina böcker beskriver jag det som ett pseudoreligiöst projekt, samtidigt som det har en starkt sekulariserande och troshotande inverkan i mötet med traditionella religioner.

Nyckeln till möjligheterna för dess egna tillskyndare att dölja det moderna projektets karaktär av trosprojekt ligger i två förhållanden; illusionen om vetenskapens objektivitet och trosfrihet samt toleransen mot att enskilda personer har vilka uppfattningar de själva behagar när det gäller konventionellt religiösa spörsmål. Detta öppnar möjligheten för de enskilda människorna till något slags ogranskad schizofreni i trosfrågor. Man kan alltså tro på vetenskapen och möjligheterna att så småningom den vägen få svar på alla frågor som är värda att ställa inklusive dem som tidigare fått religiösa svar, samtidigt som man omhuldar något slags mer eller mindre tydligt kristen ståndpunkt i värdefrågor.

Det moderna projektet kännetecknas alltså av både en aggressiv och absolut tro på vetenskapen som alla intressanta frågors besvarare och något slags välmenande etisk moralisk ståndpunkt – s.k. humanism – med en mer eller mindre öppet tillstånd eller ärligt redovisar kristen bakgrund.

Denna motsägelsefullhet leder till stora problem för det moderna projektet när det gäller etiska och moraliska frågor.

Kraftkällan i det moderna projektet är vetenskapen som står för en aggressivt rationalistisk och sekulariserad universalism, dvs. att dess sanningar gäller alla och överallt oavsett vilka religiösa traditioner och föreställningar man intill dess omhuldat. Denna vetenskap och den kunskapsutveckling som är förknippad med den omsätts sedan till teknologisk utveckling som i form av produkt- och produktivitetens utveckling förväntas på en fri marknad skapa en ständigt stigande levnadsstandard och rikedom.

Ju längre denna utveckling drivs desto uppenbarare blir det att den vetenskapliga metoden har kommit att lieras med s.k. ontologisk materialism, dvs. ett synsätt som reducerar livet och medvetandet till olika fysiska strukturer. För närvarande är det förtjusningen över generna som dominerar. Och det målas upp bilder av hur vi så småningom genom kunskap om generna skall bli herrar över liv och död. Och i dagarna har Steven Spielberg ställt in sig i ledet genom att göra en film om en robot med inprogrammerade mänskliga känslor och reaktioner.

Bakom vetenskapens fasad av neutralt objektiv kunskapsproducent finns alltså en bestämd filosofi om människans och livets natur som helt grundlöst ja faktiskt lögnaktigt beskrivs inte som en tro utan som ett lika empiriskt faktum som ett enskilt vetenskapligt rön.

Ur detta perspektiv är alltså det moderna projektet inte bara en fråga om rationalitet och vetenskaplig kunskap, som genereras till mänsklighetens fromma, utan ett kamouflerat metafysiskt och livsfilosofiskt projekt som är minst lika missionerande som någonsin de religioner som det moderna projektet försöker pulvrисera som ett omedvetet men hämndgirigt ”tack för senast” för de svårigheter som vetenskapen själv hade under tider av kristet trosraseri.

Men samtidigt görs olika försök att dölja denna aggressiva och själsdödande materialism bakom en pratsam s.k. humanism, som är ett slags välmenande och förment upplyst etiskt-moraliskt alternativ till kristendomen som motsägelsefullt nog dessutom har flera av sina rötter i just denna kristendom. Denna humanism har många djupt tilltalande drag, men den är samtidigt helt oförmögen att säga nej till något som emanerar ur det vetenskapliga perspektivet. Humanismen är en slav på den ontologiska materialismens och vetenskapens triumfvagn som ger ett slags alibi för att allt är under kontroll och att vi kan vara säkra på att ett framtida paradiset stundar.

Under senare tid har allt starkare och i varje fall i media allt spektakulärare protester flammats upp mot den utvecklingsriktning som det moderna projektet står för. Det har inte bara förekommit gatstens- och knölpåksdemonstrationer på olika håll i världen utan också stora mobiliseringar för en alternativ och trovärdigare utveckling mot en långsiktigt hållbar framtid.

Det har fått en del av etablissemangets företrädare att rasa av ursinne över den röd-grön-bruna sörja som de menar produceras av dem som utnyttjar sin frihet att ställa sig undrande till om den utvecklingsväg som det moderna projektet

stakar ut verkligen är önskvärd eller om den inte behöver justeras på många väsentliga punkter.

Jag skall inte fördjupa mig i detta nu utan nöjer mig med att konstatera att det moderna projektet har problem med sig självt i två avseenden; dels får det konsekvenser på människor och miljö som inte är lätta att trovärdigt framställa som odiskutabelt bra ens som nödvändiga svårigheter på vägen mot något bättre, och dels drabbas allt fler av djupgående tvivel på dess ideologiska kärna och framtidsvision.

Med dessa resonemang som bakgrund hoppas jag att det inte framstår som allt för långsökt att jag nu övergår till att betrakta det moderna projektet som ett slags missionerande religion som på senare tid fått en del problem med högljudda avfallingar.

Ur detta religionsperspektiv kan man utan tvekan säga att det moderna projektet varit mycket framgångsrikt i sin mission. Det har skapat en global elit som tjänstgör som ett slags kombinerade missionärer och överstepräster för dess livsfilosofiska perspektiv.

Traditionella religiösa perspektiv har fått maka på sig till förmån för den ontologiska materialism som vetenskapen likt en trojansk häst öppnat möjligheter för. Och budskapet är förstås också att alla upplysta människor inte behöver något annat som livsfilosofi än denna ontologiska materialism garnerad med lite menlös västerländsk humanism.

Detta är en tro lika mänskligt insiktsfull som den tro som en gång fanns inom den kommunistiska världen att den livsfilosofi som där propagerades var en kost som mättade ur perspektivet att ”människan skall icke leva allenast av bröd” som det står i Bibeln.

Förespråkarna för det moderna projektets livsfilosofiska grundhållning försvarar sig då gärna med hänvisning till religionsfriheten, dvs. att var och en av oss är fri att tro vad vi vill som personligt komplement till samhällets institutionaliserade tro på det moderna projektet. Men detta är hyckleri. Det är nästan som att jämföra religion med fotboll, och religionsfrihet med friheten att heja på vilket lag man vill. Religion handlar om livet, och förr eller senare kommer revolten mot en falsk religion som det moderna projektet ur de livsfilosofiskt törstande människornas hjärtan.

Att den islamiska världen har problem med det moderna projektet är uppenbart. Man har krumbuktat sig för att på olika sätt slippa svälja hela paketet, dvs. man vill gärna ta del av vetenskapliga rön men man vill inte införliva den västerländska humanismen med dess sekulariserade och på andra punkter mot den islamiska traditionen stridande föreställningar om livet, samhället och människan. Och jag anser därför att det är rimligt att se islamisk fundamentalism som en desperat motreaktion mot ett starkt påträngande och missionerande modernt projekt.

Företrädarna för det moderna projektet har förstås inte någon djupare förståelse för detta utan tolkar det hela mellan skål och vägg som ovanligt svårutrotad primitivism, även om man i trohet mot sin västerländska humanism talar i diplomatiska och toleranta ordalag.

Men utvecklingen mot framtiden betraktas som avgjord. Även om man inte använder George Bush retorik om att fundamentalistiska ideologifästen skall rökas ut genom utbildning och vetenskaplig kunskap råder ingen tvekan om att den ekonomiska och politiska globaliseringen förväntas motsvaras av liknande globalisering på det livsfilosofiska området där den allsmäktiga vetenskapens grundfilosofi, den ontologiska materialismen, skall omfattas av alla samtidigt som den skall kompletteras med västerländsk humanism rimligt modifierad med gester av respekt mot kvarvarande religiösa traditioner.

I det här perspektivet menar jag att de vedervärdiga terrordåden är en brutal påminnelse om att det moderna projektet bakom sitt anspråk på befrielse och välstånd för alla människor också är en trosmonolit, en Mammons och materialismens religion, som propageras bakom kamouflerande prat om mänskliga rättigheter, frihet och demokrati och andra viktiga värden i den västerländska humanismen.

Eftersom vi människor lätt tänker i antingen eller termer kanske de flesta tycker att jag hyllar hellre Mammon, materialismen och den västerländska humanismen än ett gäng skäggiga talibaner. Men detta är ett skenval.

Fundamentalistisk islam i dess olika varianter står naturligtvis inte för en konstruktiv väg mot framtiden. Dessa läror och andra fundamentalistiska läror emanerande ur andra religiösa traditioner är som jag ser det en påminnelse (som uppenbarligen kan bli mycket brutal) om det moderna projektets centrala blinda fläck. Den blinda fläck som har på sikt möjligheter att bli dess nemesis (i den grekiska mytologin är Nemesis övermodets och förhåvelsens bestrafferska), nämligen tron att vetandets seger över tron är vunnen och att tron därför kan reduceras till ett avklingande inflytande från gångna tider.

Enligt min uppfattning är det så att om inte framtiden skall utvecklas till en mardröm koreograferad av måttlösa dyrkare av den Mammon- och materialismkult som är det moderna projektets sanna ansikte så krävs det en religiös eller andlig pånyttfödelse som hänger samman med formulerandet av en moralisk vision av livet, tillvaron, människan och samhället och av den goda utvecklingsvägen mot framtiden som har kraft att befria vetenskapen från den primitiva livsfilosofi som den kommit att bli lierad med och tygla det goda som finns i vetenskapen som en empirisk metod för fastställande av kunskap.

Jag är alltså av uppfattningen att det finns oerhörda möjligheter till långsiktigt positiva konsekvenser av de vedervärdiga terrordåden. Men då måste djupdimensionerna av det inträffade vara någorlunda förstådda. Och jag har i detta nyhetsbrev försökt att få fram att den fråga som står på spel i själva verket handlar om att finna en andlig eller religiös vision av livet, tillvaron, människan och samhället som kan utgöra en moralisk vägledande kraft som kan ta fram och odla de goda framtidsskapande möjligheter som finns i det moderna projektet om

det kan befrias från sitt slaveri under en allt måttlösare och frenetiskare kult av Mammon och den ontologiska materialismen.

En vision som är klar över skillnaden mellan kärlek och hat och som förstår att stödja människan i hennes mognadsväg från den djupt existentiellt betingade rädslan för existentiell utplåning som plågar alla människor, men som kan lösas upp i en fast tro på att människan verkar i en värld där kärleken kan få sista ordet om människan så själv vill.

En del kan kanske tycka att dessa reflektioner är väl högstämnda och fjärmade från den brutala politiska verkligheten i vår värld. Men så är inte fallet. Hur vi agerar som gensvar på terrorattacken eller rent generellt är en spegling av vårt perspektiv på livet, människan och tillvaron. Och det jag har försökt få fram är att terrordåden är en påminnelse om att vi styrs av ett perspektiv på livet, människan och tillvaron som är djupt bristfälligt och som inte kan förväntas leda till handlingar som visar att vi är den uppkomna situationen vuxna.

Därför menar jag att en konstruktiv dimension av terrordåden är att de på det mest brutala och ur konventionellt mänsklig synpunkt alls icke önskvärda sätt påminner oss om brister som vi har i vår förståelse av vägen mot en god global framtid. Många andra påminnelser får vi också i form av outhärdligt mänskligt lidande på många platser på jorden. Men detta lidande har i allt för ringa mån påverkat vår arroganta övertygelse om det moderna projektets långsiktiga välsignelser.

Men livet är osentimentalt i den meningen att lärande föregås av det lidande som behövs för att den lärande skall släppa illusionen om att redan kunna och veta det som behövs.

Ett sätt att tolka terrordåden är alltså att uppfatta det som att mänskligheten givit sig själv en läxa som i den bästa av världar leder inte till en triumf för rädslan, hatet och brutaliteten utan för kärleken, dvs. det långsiktigt tänkande ansvaret för **alla** människors vällevnad på vår planet.

Så blir det också om tillräckligt många förstår och tar ansvar för att det är just detta som står på spel i denna svåra men ändå löftesrika tid.